

Ключевые слова: перевод, художественный перевод, диалект, аномалия, приемы и способы перевода, афро-американський вернакуляр.

Gudmanian A. Rendering the Pphonographic Anomalies of Dialect Speech.

*This article deals with the study of phonographic dialect specific speech features in the works of American writer Mark Twain. It studies the ways of rendering phonographic anomalies of Ukrainian translations of Mark Twains novels, The adventures of Tom Sawyer and The Adventures of Huckleberry Finn; determines innovative features of translators creative handwriting as the defining characteristics of the creation of new translation methods and means. The research gives an integral language analysis of phonographic peculiarities. It revealed frequency of the phonographic anomalies and importance in rendering them into Ukrainian. The study provides with the comparative analysis of original literary texts and their translated variants on phonographic level and outlines the illegality of **standard language** or dialects of the secondary language. The investigation distinguishes such translation methods and means like missing letter, missing final letters, phonetic swallowing and phonetic skipping.*

Key words: translation, literary translation, dialect, anomaly, methods and means of translation, African American Vernacular.

Ніна Іваницька, Наталя Іваницька
(Вінниця)

УДК 81'44:81'367:81'371

**ПРЕДИКАТИВНО-АДВЕРБІАЛЬНА МОДЕЛЬ ЛОКАЛІЗОВАНОГО БУТТЯ ЯК
TERTIUM COMPARATIONIS ДІЄСЛІВНОЇ СИНТАГМАТИКИ
(УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКА ПАРАЛЕЛЬ)**

У статті встановлено корелятивні синтагматичні відношення між дієслівними системами української та англійської мов у проекції на предикативно-адвербіальну модель локалізованого буття як *tertium comparationis* двобічного міжмовного аналізу. Доведено, що обрана модель речення виступає об'єктивною основою зіставлення, оскільки є сформованою на основі диференційних ознак моделей такого типу в обох мовах. У роботі використане положення розробленої в лінгвославістиці теорії номінативного мінімуму речення, який утрадиційно розглядають як розширену схему, що включає мінімальну структурну схему речення (головні компоненти) та обов'язкові прислівні поширювачі, необхідні для реалізації реченням номінативної функції. Корелятивні ознаки реченнєвих структур обох мов, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття, відбито в тому, що структуру речень формують синсемантичні дієслова, які на рівні семантичних єдностей прогнозують одну сильну позицію для заповнення її відповідними (найчастіше прислівникові та чисельні приїменниково-іменникові словоформи) структурами, що в реченні кваліфіковано обов'язковим придієслівним компонентом. Виявлені випадки часткової чи повної некорельованості мають переважно формальні показники в межах обов'язкових придієслівних компонентів обставинної синтаксичної семантики і можуть бути пояснені особливостями граматичного ладу кожної із зіставляваних мов.

Ключові слова: українська та англійська дієслівні системи, предикативно-адвербіальна модель локалізованого буття, основа зіставлення (*tertium comparationis*), корелятивність.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Зіставні дослідження в сьогоденному мовознавстві набувають все більшої актуальності. Встановлюючи ізоморфні та аломорфні параметри мовних одиниць, їхніх зв'язків та відношень, лінгвісти намагаються віднайти мовні та позалінгвальні чинники спільного та відмінного в мовних картинах світу (В. Г. Гак, С. П. Денисова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган, А. В. Корольова, В. І. Кушнерик, В. М. Манакін, А. Е. Левицький, Б. О. Серебренников, О. В. Тищенко, С. О. Швачко, І. К. Юсупов, В. М. Ярцева, W. Croft, C. Lehmann, W. Nemser, J. Newman, G. Nickel, A. Wierzbicka). Зіставні праці є своєчасними не лише з огляду на необхідність пізнання універсальності та ідіотетичності досліджуваних мов, що, безперечно, уточнює раніше виявлені особливості тієї чи іншої мовної системи. Результати міжмовного аналізу мають наукове підґрунтя для лінгвістичного портретування позамовного світу, що, у свою чергу, поглиблює

пізнання процесів концептуалізації і категоризації дійсності та розширює теорії типології та універсології, особливо коли до аналізу залучають різноструктурні мови,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дієслово як одне з центральних частин мови з розгалуженим представленням семантичних функцій, морфологічних категорій і синтаксичних уживань [2, с. 217; 3] неодноразово ставало об'єктом міжмовного зіставлення. На сьогодні дієслівна сфера має вагомий напрацювання внутрішньомовної та міжмовної теоретичної інтерпретації (Ю.Д. Апресян, Ш.Р. Басиров, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, О.І. Леута, А.П. Муховецький, В.С. Огоновська, В.М. Русанівський, Г.Г. Сильницький, С.О. Соколова, С.М. Сухорольська, Є.М. Уздинська, Н.Ю. Шведова, M. Bierwisch, D. Crystal, R. Jackendoff, R. Jandor, H. Hiddowson, Ch. Hockett, E. Lehrer, B. Levin, E. Nida, S. Soames, R. Stockwell, St. Ullman та ін.). Водночас проблемні питання у сфері контрастивного дослідження дієслівних систем залишаються остаточно не розв'язаними. Більше того, контрастивістика і типологія граматичних систем української та англійської мов, здійснені переважно на основі одностороннього зіставного аналізу, отримавши наукове висвітлення в підручниках із порівняльної типології (граматики), останнім часом перебувають дещо на периферії. З огляду на зазначене, звернення до міжмовного опису дієслівної ланки української та англійської мов, пов'язане із системною репрезентацією однакових і відмінних рис їхньої синтагматичної організації у формально-синтаксичному аспекті, видається своєчасним і **актуальним**.

У наших попередніх працях була обґрунтована можливість використання моделі простого речення дієслівної будови як надійного *tertium comparationis* (*t.c.*) у процесі двобічного зіставлення синтагматичних вимірів дієслівних систем української та англійської мов [5; 6]. Нами було з'ясовано металінгвістичне наповнення поняття «модель речення» та встановлено основні моделі простих речень дієслівної будови, утворених на основі синтагматичних властивостей дієслів [7].

Мета пропонованої статті – установити корелятивні та лакунарні відношення української та англійської дієслівних систем, формалізовані предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття. **Об'єкт** дослідження – дієслівні системи української та англійської мов. **Предмет** дослідження – корелятивні особливості зіставлюваних систем крізь призму предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття як *tertium comparationis*.

Зіставний аналіз українських та англійських дієслів у проекції на предикативно-адвербіальну модель локалізованого буття було проведено на матеріалі синсемантичних дієслів української та англійської мов [4, с. 16-22; 8, с. 45-59]. Для зіставлення було відібрано переважно дієслова в їхніх первинних значеннях із вербалізованими експлікаторами синсемантизму. Джерельною базою дослідження стали словникові джерела, а також авторська картотека реченневих конструкцій, дібраних із творів класиків художньої літератури та сучасних письменників, із публіцистичних Інтернет-джерел та з банку даних «Британський національний корпус».

Виклад основго матеріалу дослідження. Оскільки в центрі нашої уваги перебуває **дієслово**, то з-поміж усіх реченневих структур ми вибрали лише речення дієслівної будови (двоскладні речення з дієслівними присудками та односкладні речення із головним членом, вираженим дієсловом) як найбільш показові в реалізації формального компонента універсальної дієслівної категорії «процесуальність». Орієнтуючись на номінативну модель, маємо підстави обмежити моделі лише їхнім предикативним мінімумом із дієсловами в присудковій позиції та в позиції головного члена односкладного речення разом із обов'язковими приприсудковими (придієслівними) компонентами первинної залежності. Таке, до певної міри, штучне абстрагування від надзвичайно ускладненої й різноманітної системи ланцюгових рядів обов'язкових поширювачів, уживаних у мовленні, дало змогу сконцентрувати увагу на дієсловах із їхньою безпосередньою участю і здатністю «формувати» реченневу структуру обох зіставлюваних мов, і в такий спосіб зіставити синтагматичні параметри досліджуваних дієслівних систем.

Власну теорію зіставного вивчення дієслівних систем української та англійської мови крізь призму основних моделей речення дієслівного типу як *t.c.* дієслівних систем будуємо на дієслівній синтагматиці (включаючи в модель відсутні чи наявні обов'язкові придієслівні компоненти приприсудкової залежності) та на міжкомпонентних семантико-синтаксичних

відношеннях, які реалізують утворену в реченнях синтаксичну семантику обов'язкових придієслівних компонентів.

У цьому аспекті слід зауважити, що питання про виокремлення предикативно-адвербіальних (предикативно-обставинних) моделей ми пов'язуємо з обов'язковою сполучуваністю дієслівних одиниць у складі двохелементних семантичних єдностей. Ця теорія є розробленою і апробованою в лінгвоукраїністиці [8].

В англістиці вживаними є терміни «адвербіальна сполучуваність», «адвербіально пов'язані дієслова», «адвербіалії», «адвербіалізовані дієслова», у поняттєвий зміст яких так чи інакше уведено ознаку сполучуваності дієслова з обов'язково залежними від нього елементами обставинної семантики. При цьому варто згадати, що в лінгвоанглістиці виокремлення адвербіальних дієслів спирається на різноаспектні засади, які орієнтують осмислення специфіки таких одиниць: у площину власне синтаксису, де адвербіальність витлумачують як явище синтаксичного плану і вказують на здатність будь-якого дієслова розвинути його адвербіальність за вживання в певній синтаксичній моделі (Т.Р. Левицька, А.М. Фітерман, А.Д. Швейцер та ін.); у синтаксично-семантичну площину, де явище адвербіальності дієслова розглядають як випадок інкорпорування (імпліцитного чи експліцитного) до його семантичної структури актантів та сирконстантів (Г.Г. Сильницький, І.В. Сентенберг, Г.А. Уфимцева, Ch. Fillmore, D. McIntyre); у семантичну площину, де такі одиниці вивчають як складне семантичне ціле з уведеною адвербіальною семою (семами), абстрагуючись від синтаксичних умов реалізації адвербіального значення. (В. Charleston, D. Jogi, M. Snell-Hornby).

Дослідники нерідко кваліфікують адвербіалії як факультативні компоненти речення, не зважаючи на них при стратифікації дієслів. Придієслівний характер залежності адвербіалій, властивий обом мовам, забезпечив, з одного боку, рівневу внутрішньомовну класифікацію дієслівної лексики, а з іншого боку, орієнтацію на них у зіставному вивченні дієслівних систем обох мов. Отже, у реченні адвербіалії в приприсудковій (придієслівній) позиції цікавлять нас як компоненти, утворені на базі транспонованих у речення семантичних єдностей із синсемантичними дієсловами. Такий формальний критерій прислужився до виокремлення в окрему групу речень із присудками-дієсловами, які через їхню синсемантичність утворюють сильні позиції для заповнення їх обов'язковими адвербіаліями (обов'язковими придієслівними компонентами обставинної семантики).

Предикативно-адвербіальна модель речень дієслівної будови об'єднує речення обох мов із обов'язковими придієслівними компонентами, які виражають обставинні відношення: укр. *Зінька пішла до них і примостилася на камені, котрий лежав біля самісінького порога* (І. Нечуй-Левицький) – *примостилася (де?) на камені; лежав (де?) біля порога; Тепер я почувуюся добре* (Леся Українка) – *почувуюся (як?) добре*; англ. *I forgot: young ladies in America go to school more than with us - go (where?) - to school; A wonder lasts but nine days* (Pr.) – *lasts (how long?) - nine days; The molecules of hydrogen hit as hard, as the molecules of chlorine do - hit (how?) - hard; In the rose tree lived a nightingale that sang the sweetest song in the world* (Digest) – *lived (where?) - in the rose tree.*

В усіх реченнях цього типу в ролі присудка вживають синсемантичні дієслова, які разом із залежними від них словоформами чи предикативними структурами утворюють двохелементні семантичні єдності, що так чи інакше номінують розчленовані процесуальні денотати. На відміну від предикативно-об'єктних моделей, синсемантичні дієслова в моделі цього типу об'єднує ознака процесуальної спрямованості на певні обставинні субстанції, без яких вираження процесуальності як такої видається неможливим.

Експлікатори синсемантизму дієслів, які утворюють речення цієї моделі, конкретизують номінацію незавершеної дієслівної процесуальності у таких семантичних параметрах: а) локалізації процесуальної дії чи стану (укр. *бути, перебувати, лежати, стояти, висіти, сидіти, знаходитись, розташовуватись, примоститися* та ін.; англ. *to be, to live, to lay, to stand, to hang, to sit, etc.*): укр. *У залі лабораторії стояв великий овальний стіл* (О. Довженко); англ. *She sat on the edge of the bed hiding her face with her hands* (S.W. Maugham); *The cats in question have never lived near the new home and do not have any knowledge of the new locality* (D. Morris); *He remained there* (A. Cronin); б) напрямку процесуальної дії чи стану (укр. *приходити, прибувати, забігати*; англ. *to go, to come, to run, to run, to step, to turn, to fall, to get, to rush, etc.*): укр. *Мар'яна*

скинула чобітки, **скочила на ліжко** (М. Стельмах); *Переселилися вони туди вже давненько* (Я. Баш); англ. *Snow fell to the floor and melted* (В. Aldiss); *It's twenty years ago, long before I came here* (С. Harvey); в) способу реалізації процесуальності (укр. *поводитись, триматися, поступати, виглядати, простягатись* та ін.; англ. *to behave, to act, to speak, to talk, to look, to weigh, etc.*): укр. *Рівнина простягнулась на кілька кілометрів* (Ю. Яновський); англ. *You are acting with extreme stupidity* (А. Cronin). *We have already referred to those who find it difficult to give up 'playing the field' and continue to behave as if they are still single* (<http://bnc.bl.uk/saraWeb.php?qy=behave>).

Семантична специфіка таких синсемантичних дієслів у обох мовах полягає в тому, що вони у взаємодії з обов'язково залежними від них придієслівними компонентами здатні утворювати обмежену кількість предикативно-адвербіальних моделей речень. У пропонованій статті наша увага зосередиться на предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття. Така модель об'єднує реченнєві структури обох мов, що включають синсемантичні дієслова з несубстанційними семами локалізації (знаходження, перебування), реалізацію яких обумовлюють внутрішньоструктурні закономірностями кожної з мов. Такі дієслівні одиниці було виявлено в українських та англійських лексико-семантичних полях (ЛСП) мікрокатегорій «дія – рух» «дія – розташування», «стан – буття (існування)», «стан – просторова локалізація».

У предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття поєднані буттєві та характеристичні ознаки обставинної детермінації процесуальної ознаки дієслова з його синтагматичними особливостями: обов'язковим прогнозуванням однієї сильної позиції у двохелементній семантичній єдності (підрядному дієслівному словосполученні), яку в структурі речення заповнює обов'язковий придієслівний компонент обставинної семантики (обставина місця). За сукупністю цих взаємопов'язаних характеристик у реченнєвих реалізаціях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття виділяємо й аналізуємо дієслова, здатні в окремих значеннях (здебільшого в прямих) утворювати речення такої семантико-синтаксичної структури: укр. *А тумани **стоять на зеленім узвишші**, та глибокі ж такі – не перейдеш убрід* (М. Сингаївський); *Ледве-ледве чутно несе води ріка, **зубиться у ранішній імлі*** (В. Малик); *Сяла черешня над горою, зблискувала цвітом, як алмаз* (Д. Павличко); англ. *The children lay wall-eyes on creaking beds* (Т. Morrison); *He laughed and looked across at the tall girl, who sat opposite* (L. Alcott); *A quaint corner that the corner, where the Doctor lived, was not to be found in London* (Ch. Dickens); *We were now a few hundred yards from there* (E. Segal); *The idea that intelligent life might exist elsewhere then on Earth is not new* (A. Hassal).

Семантика «буттєвості» уможливило об'єднання дієслів доволі широкого класу, включаючи також різноманітні метафоричні дієсловоутворення й дієслововживання. Помічено, що саме в реченнях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття закон «метафоризації» дієслів спрацьовує якнайефективніше.

Такі речення дієслівної будови в системі української мови О.І. Леута називає реченнями «обставинної характеристики», включаючи їх у модель «буттєвих речень наявності / відсутності» [10, с. 149]. Основною диференційною ознакою дієслів стосовно виявлення ними реченнєвотвірної здатності є семантична ознака «буттєвості», яка у її власне екзистенційному сенсі постає як «буттєвість – існування» (незалежне існування) (Н.Л. Іваницька, Л.І. Лонська та ін.). У такому випадку дієслівна функція зводиться до утворення речень, об'єднаних предикативною моделлю: укр. *Падає сніг; Сонце заходить; Спека спадає; Вдарили морози; Настала зима; Батько вчителює; Урок закінчився; Почалась стрілянина*; англ. *It snows; It is pouring; The rain has stopped; The snow is falling*. У моделі речень цієї будови співіснують і вдало доповнюють одна іншу семантичні, як і формально-синтаксичні ознаки (власне-буттєвість і підметово-присудковість). Такий «ідеальний» тип буттєвості у мовленнєвих реалізаціях дієслівних речень із семантикою «буття» трапляється набагато рідше в порівнянні з реченнями, в яких семантика «буттєвості» не може бути реалізованою лише дієслівною лексемою. Тому переважальними в мовленні є речення, в яких буттєву семантику не лише доповнюють, а й обов'язково супроводжують різні семантичні конкретизатори, основними з-поміж яких (за частотою вживань у реченнях обох мов) є просторові конкретизатори (Н.Л. Іваницька, О.І. Леута, Л.І. Лонська, М.І. Степаненко, Н.Ю. Шведова).

У зіставлюваних українській та англійській мовах семантику «буття» реалізують переважно прислівникові та чисельні прийменниково-іменникові словоформи, а також предикативні конструкції: укр.: **Там** панувала суцільна нудьга, **там** було горе й анікрихітки радості (У. Самчук); **Срібно-синій** відблиск місяця лежав **на житах** (В. Малик); **Стою під кленом**, біля джерела – у серце йдуть пісні привітні (М. Стельмах); **Велика тиша стояла над землею** і тільки хвилі шуміли (В. Шевчук); англ. *In the evening when they sat **in the parlour** Davidson talked to them of his early days at college* (S. Maugham); *No, I was glad that you were not **in the saloon**, because I hope you never go to such place* (L. Alcott); ***On the veranda there** hung a long string of bathing-dresses...* (K. Mansfield); *He lay **where he had fallen** and from there he watched the man in the red sweater* (J. London).

На відміну від англійських речень із вербалізованим дієслівним присудком у реченнях «буття», в українській мові широко вживаними є побудови з нульовою формою дієслова «бути», в яких уживають прислівники чи прийменниково-іменникові (займенникові) словоформи: укр. **Там** ниви широкі і квітчані далі, тут – клекіт орлиний під ноги (А. Бортняк); **Перед нами** – чудовий краєвид на широкий, немов палаючий під сонцем луг, на стрункі тополі, кургани, що даленіли на обрії (В. Сухомлинський); **В небі** хмарки білосніжні, легкі, ніби мрія (П. Тичина).

У дієсловах укр. *розміщатися, розташовуватися, перебувати*; англ. *to situate, to settle* на фоні дієслова укр. *бути* і англ. *to be*, зрозуміло, в кожному по-своєму, крім загального категорійного значення буттєвості, яке вони реалізують у реченнях із обов'язковими придієслівними компонентами (укр. *де-небудь* і англ. *somewhere*), також зберігаються їхні індивідуально-лексичні значення, «залишковий лексичний компонент» (О.І. Леута). Таку «лексичну індивідуальність» у зазначених вище дієсловах перебиває (покриває) сема «буття», інтегруючи взаказні синсемантичні дієслова у співвідносні ЛСП мікрокатегорії «стан – просторова локалізація», відбиваючи поєднання дієслівного синсемантизму та загального значення обов'язкових прислівникових чи прийменниково-іменникових компонентів.

Реченнєві реалізації предикативно-адвєбіальної моделі переконливо засвідчують аналітизм англійської структури вираження предикативної ознаки, на відміну від типового для української мови синтетизму відповідних номінацій процесуальних денотатів: пор.: укр. *видітисця* (де?) *вдалині* і англ. *to be seen, to become visible (where?) in the distance*; укр. *видаватисця* (де?) *вдалині* і англ. *to be conspicuous, to be remarkable, to be distinguished (where?) in the distance*; укр. *сіп'їти* (де?) *дєсь* і англ. *to grow (to turn) grey, to show grey (where?) somewhere*; укр. *біліти* (де?) *на горизонті* і англ. *to show up white (where?) on the horizon*; *водитисця* (де?) *в річці* і англ. *to be (where?) in the river*. Хоча і в англійській мові є чимало дієслів, зокрема охоплених мікрокатегорією «стан – оптична ознака», здатних номінувати такі денотати: укр. *маячити, мигтїти, бовванїти* (де?) *вдалині* і англ. *to loom, to flicker, to gleam (where?) in the distance: Suddenly a mountain **loomed up in front of them** (R. Elliot); **In the darkness horses loomed** (A. Cronin), *Maggie glanced up as lightning **flickered across the sky**, followed seconds later by a loud crack of thunder* (E. Blair). Деяким українським дієслівним номінаціям синсемантичними дієсловами відповідають як синтетичні (однослівні), так і аналітично виражені назви: укр. *гніздитисця* (де?) *на деревах* – англ. *to nest, to make one's nests, to build one's aerie (where?) – in trees*.*

Відносячи переважну більшість синсемантичних дієслів у реченнях предикативно-адвєбіальної моделі до периферії на фоні базових дієслів, усе ж не можна обійти їх увагою, зважаючи хоча б на їхні кількісні мовленнєві реалізації, а також на осмислення й узагальнення механізму утворення такими дієсловами моделі та її варіантів. Терміни «локативна наявність» (місцеперебування)», «квантитативна наявність (кількість)», «темпоральна наявність» якоюсь мірою є дотичними до назв, якими ми оперуємо, конкретизуючи варіанти предикативно-обставинної моделі (П. Адамець, Г.О. Золотова, О.І. Леута, В.М. Співаков, Д.М. Шмельов, W. Chafe). Небезпідставним видається введення в науковий обіг поняття «характеризаційної ознаки», коли йдеться не лише про комунікативно-прагматичні ознаки речення, але й про структурно-семантичний рівень осмислення речень, зокрема й дієслів у їхній реченнєвотвірній функції в конкретній мові, у тому числі й у диференціації обсягового діапазону дієслів у зіставному аспекті.

У мовленнєвих реалізаціях цієї моделі спостерігаємо непоодинокі випадки детермінації семантики «буття» компонентами, які виявляють різний ступінь обов'язковості щодо реалізації

моделі «локалізованого буття». Тому розмежуємо синтагматичну обов'язковість і комунікативно зумовлену обов'язковість. Синтагматична обов'язковість простежується в синтагматичних рядах сполучуваностей, безпосередньо впливаючи на «модельну» визначеність таких речень: укр. *залишатися там, залишатися в селі*; англ. *to stay there, to stay in the country*. Комунікативно зумовлена обов'язковість детермінується комунікативними потребами і реалізується в інформативній наповнюваності висловлювань, що його здатні охопити рамки реченнєвої структури. Є випадки обов'язкової детермінації буттєвого значення укр. *бути* і англ. *to be* не лише одним обов'язковим обставинним компонентом із значенням місця (локативним обов'язковим поширювачем), але й компонентами, які спричиняють утворення такої моделі з обмежувальною семантикою «буттєвості». Пор., наприклад: укр. *Я не був там більше як п'ять років* і англ. *I have not been there for more than five years*, з одного боку, і укр. *Я не був там* та англ. *I have not been there* (акцентована абсолютна відсутність буття в певному місці), з іншого.

Лінгвальна природа дієслівних номінацій в українській мові, у тому числі й у сфері автосемантичних, за своєю первинною семантикою дієслів, позначається на реченнєвотвірних потенціях таких дієслів. Унаслідок цього широко вживаними в українській мові є речення, побудовані за предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття з метафоризованими дієсловами, які, набуваючи в такий спосіб ознак контекстного синсемантизму, реалізують семантику в поєднанні з обов'язковим придієслівним компонентом обставинного значення буття: *Бриніла сиза роса на бур'янах та кавунячому огудинні* (Г. Тютюнник) – Пор.: *Роса бриніла; Щось плеснуло на Десні-річці* (О. Довженко) – Пор.: *Щось плеснуло; Поле відкрилося навсібіч, осяяне поранковим сонцем* (Є. Гуцало) – Пор.: *Поле відкрилося; Чорна буря котиться над церковними куполами* (О. Гончар) – Пор.: *Буря котилася; Над лугом і над річкою спить білий туман* (У. Самчук) – Пор.: *Туман спить; Туман плаває над степом* (О. Гончар) – Пор.: *Туман плаває; Теплий весняний туман тремтів над садками* (О. Гончар) – Пор.: *Туман тремтів*. Як засвідчують досліджені матеріали речень англійської мови, англійські дієслова не виявляють такої широти метафоричних дієслововживань у реченнєвих структурах, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю. Загалом таким структурам переважно відповідають речення із формальним підметом *it*, присудком-дієсловом *to be* та обставинним компонентом у сильній придієслівній позиції: *It was the fog above London; It is a mist on the river* (J.K. Jerome); *It was all boiling inside me* (A. Hassal).

Склад дієслівних лексем української мови в реченнях предикативно-адвербіальної моделі локалізованого буття розширюють синонімічні ряди дієслів, уживання яких найчастіше детермінують назви предметів у підметовій позиції. Віддаленими від дієслівної домінанти *розташовуватися* є, наприклад, одиниці *простирається, розпростирається, простеляється, простилатися, стелиться, слатися, розстеляється, розстилатися, розкидатися, розлягатися, розвертатися, розпластуватися, широчіти, сягати (на велику відстань)* (пор. англ. *to be, to stretch, to expend, to range, to sweep, to stamp, to linger, to move (among), to hang (about)*).

Кількісно наповнену групу складають також дієслова з первинною семантикою «просторової локалізації» (укр. *лежати, стояти, сидіти, висіти*; англ. *to lie, to stand, to sit, to hung*) та українські дієслова з первинною семантикою руху (укр. *вертатися, крутитися, топтатися, обтиратися, возитися, гніздитися*). Наявні в реченнях з цими дієсловами обов'язкові придієслівні компоненти обставинної семантики, обмежуючи й конкретизуючи дієслівне значення, нерідко в формальних виявах експлікаторів детермінують типову дієслівну семантику в координатах просторової направленості процесуальної ознаки локалізованості: *Простягається нива, розлягається лан і на схід, і на захід, наче той океан* (В. Бойко). Пор.: *Після такої команди загін змушений був негайно повернути на захід* (В. Копиленко) – *повернути (куди?) – на захід*.

Уживаючись у реченнях із підметами, що їх номінують переважно назви предметних денотатів просторових локалізаторів, такі дієслова є реченнєвотвірними в предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття: *Левада наче пірнала в зелені верби та сади, що розкинулись по широкій розложистій долині понад Россю* (І. Нечуй-Левицький) – *Верби розкинулись (де?) – по долині (понад Россю); Високе й широке небо простиралося над великою й широкою землею* (В. Медвідь) – *небо простиралося (де?) – над землею*. Зрозуміло, що в окремих випадках навряд чи видається можливим розмежувати семантику локалізованого буття від

напрямку процесуальної ознаки. Наприклад: *Степ простелявся до обрію, скільки сягало око* (О. Донченко) – *Степ простелявся (куди? де?) – до обрію*. У таких уживаннях дієслів нерідко актуалізується додаткова конотативна сема міри (ступеня) вияву процесуальної ознаки буттєвості, що уможливує віднесення таких речень до предикативно-обставинної моделі способу: *Степ простелявся (як далеко?) – до обрію*. Неабияку роль у кваліфікації варіантів моделі відіграє дієслівне значення, дещо приховане в невербалізованій синтагматичній формі. Так, наприклад, дієслово *прилаштуватися (прилаштуватися)* в синтагматичному оточенні „*прилаштуватися (примоститися, підмоститися, приліпитися, присусідитися) + де?, + куди?*” утворює речення предикативно-обставинної моделі локалізованого буття чи предикативно-обставинної моделі напрямку: *прилаштуватися (де?) біля літка, на сідалі, під деревом* і т.д. у значенні „займати місце, сідаючи, лягаючи, стоячи десь з певною метою, для здійснення, виконання чого-н.”, семантичний синкретизм моделі може бути вирішений на користь предикативно-обставинної моделі напрямку: *Та вже прилаштуюся заснути* (С. Васильченко).

Роль корелятивів у англійській мові виконують т.зв. «буттєві речення, утворені типовими конструкціями “*there is*”, “*there are*”». Уживані в них обов’язкові компоненти-прислівники місця чи прийменниково-іменникові конструкції, експлікуючи синсемантизм англійського дієслова *to be*, утворюють розгалужену сітку мовленнєвих реалізацій предикативно-обставинної моделі локалізованого буття: *There were many churches there; There was one little window in his room; Are there many apples on your trees this year?*

Деякі українські дієслова із семантикою локалізованого буття, особливо із вибірковою (обмеженою) домінуванням процесуальних ознак щодо предметних денотатів – підметових назв, не маючи словесних відповідників номінацій, не знаходять абсолютних корелятивів у синтаксисі англійського речення і реалізують значення в реченнях інших моделей: пор. укр. *У цій річці водиться багато риби* і англ. *There is much fish in this river*; укр. *У цих лісах водяться ведмеді* і англ. *Bears inhabit these forests*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, зіставивши українські та англійські реченнєві структури із синсемантичними дієсловами визначених мікрокатегорій, об’єднаних предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого буття, було встановлено такі основні спільні та специфічні риси синтагматики української та англійської дієслівних систем. Передусім, арсенал реченнєвих конструкцій, побудованих за предикативно-адвербіальною моделлю, є обсяговим як у кількісному, так і в значеннєвому вимірах в обох зіставлюваних мовах (12,5% українських фіксацій та 16,5% англійських). При цьому формальна співвідносність аналізованих структур значною мірою залежить від внутрішньомовних чинників, зокрема наявних в кожній із мов компенсаторів синсемантизму дієслівних одиниць, що здатні вказувати на локалізацію буття. Реченнєвотвірна спроможність українських та англійських дієслів у предикативно-адвербіальній моделі локалізованого буття значною мірою зумовлена власне семантичною структуризацією синсемантичних дієслів, до складу яких можуть бути імпліковані субстанційні семи, що в одних випадках потребують обов’язкової експлікації у вигляді придієслівних поширювачів, а в інших не виявляють такої потреби. Така особливість впливає на порушення системної кореляції через регулярне функціонування таких дієслів в предикативній моделі однієї мови та неможливість утворення відповідних моделей із такими дієслівними одиницями в іншій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высш. школа, 1966. – 199 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / [за ред. І. Вихованця] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонДУ, 2006. – 378 с.
4. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація українських та англійських дієслів : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – К. : КНТЕУ, 2004. – 196 с.
5. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
6. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Наталя Іваницька // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 46–59.

7. Іваницька Н.Б. Модель простого речення дієслівної будови як *tertium comparationis* синтагматики дієслівних систем української та англійської мов / Н.Б. Іваницька // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей / відп. ред. Корольова А.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 199-205.
8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
9. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
10. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
11. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1971. – 191 с.
12. Fillmore C. J. Construction grammar course book // Charles Fillmore, Paul Kay. – Berkeley : University of California, 1992. – 113 p.
13. Fries Ch. The Structure of English / Charles Carpenter Fries. – Editeur Longmans, Green and Co, 1963. – 304 p.

Іваницька Ніна, Іваницька Наталія. Предикативно-адвербіальна модель локалізованого бытия как tertium comparationis глагольной синтагматики (українсько-англійська паралель).

В статті встановлено корелятивні синтагматическіє відношення між глагольними системами українського і англійського мов в проекції на предикативно-адвербіальну модель локалізованого бытия как tertium comparationis двустороннього міжм'язикового аналізу. Вибрана модель пропозиції виступає основою сопоставлення, оскільки є сформованою на основі диференціальних ознак моделей такого типу в обох мовах. В роботі використано положення розробленої в лінгвістическій теорії номінативного мінімуму пропозиції, котрі традиційно розглядають як розширену схему, включаючу мінімальну структурну схему пропозиції (головні компоненти) і обов'язкові прислівні розпространителі, необхідні для реалізації пропозицією номінативної функції. Корелятивні ознаки конструктивних структур обох мов, об'єднаних предикативно-адвербіальною моделлю локалізованого бытия, відображені в тому, що структуру пропозицій формують синсемантичні глаголи, котрі на рівні семантических єдинств прогнозують одну сильну позицію для заповнення її відповідними структурами, кваліфікуючимися в пропозиції обов'язковими приглагольними компонентами. Виявлені випадки частинної або повної некоррелюванності мають переважно формальні показники в межах обов'язкових приглагольних компонентів об'єктної синтаксическої семантики і можуть бути пояснені особливостями граматического строю кожного з сопоставляемих мов.

Ключеві слова: українська і англійська глагольні системи, предикативно-адвербіальна модель локалізованого бытия, основа сопоставлення (*tertium comparationis*), корелятивність.

Ivanytska Nina, Ivanytska Natalia. Predicative-Adverbial Model of Location Existence as Tertium Comparationis in Verb Syntagmatics (Ukrainian-English).

The paper focuses on the syntagmatic characteristics of the Ukrainian and English verbs systems in the light of their capacity to form predicative-one-object model of causative influence on substance. The chosen model is the basis for comparison of the sentence, because it is formed on the basis of differential characteristics of models of this type in both languages. The investigation is based on the theory of nominative minimum of sentence that is traditionally viewed as an extended scheme which includes minimal structural scheme of the sentence (main components) and mandatory verbal radiators necessary for the implementation of the sentence nominative function. Correlative verbal features of the predictive-one-object model of causative influence on substance are reflected in the fact that the structure of sentences is formed by synsemantical verbs. They predict a strong position to fill it appropriate (usually noun/pronominal) elements at the level of semantic unities that effect obligatory verbal components in the sentence. Identified partial or complete lack of correlation is mostly measured by formal parameters. They were found in the sphere of obligatory components caused by verbs and had object syntax semantics. It can be explained by the peculiarities of grammatical structure of each contrasted language.

Key words: Ukrainian and English verbal systems, predicative-adverbial model of location existence, the basis of comparison (*tertium comparationis*), correlation.

Тетяна Лучечко
(Дрогобич)

УДК 811.161.2:811.111.091

АНТРОПОЦЕНТРИЧНА СКЛАДОВА АСОЦІАТИВНОГО ФОНУ СОНЦЯ В НАРОДНИХ ЗАГАДКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті проведено зіставне дослідження особливостей вербальної репрезентації образу СОНЦЯ через антропоцентричний код в українських та англійських загадках: встановлено основні лексико-семантичні паралелі побутоцентричного спрямування закодованого образу, актуалізовані в зіставляваних паремійних одиницях, та схарактеризовано їх мотиваційну базу, здійснено спробу спроектувати стереотипізоване бачення СОНЦЯ у колективних уявленнях представників української й англійської лінгвокультурних спільнот через антропоцентричну складову його асоціативного фону, сформованого на основі найуніверсальніших спільних і відмінних атрибутивних і предикативних характеристик, зафіксованих у текстах загадок.

Ключові слова: загадка, образ, кодування, антропоцентричний код, актуалізація атрибутивних і предикативних ознак, метафорична асоціація.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми та поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Антропоцентрична парадигма в епоху глобалізації є особливо важливою, оскільки інтерпретаційна складова, яка пов'язана з мовою як інструментом моделювання інтерпретатором «первинної» емпірично досяжної реальності, передбачає переосмислення уявного світу людини крізь призму індивідуального бачення. Загадка як продукт суспільної творчості є цінним матеріалом для реконструкції специфічних національних рис і особливостей народної ментальності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Різномплановому аналізу загадок у різних мовах присвячені розвідки А. Гурскі, В. Митрофанової (художній образ у загадках), З. Волоцької, Н. Захарової, Т. Ніколаєвої, Г. Онищенко (граматика загадок), О. Алферової, А. Головачової, О. Казанцевої, А. Каївола-Брегенхджей, А. Мамедової, А. Насибуліної, В. Сибірцевої, Н. Титової (мовна картина світу, об'єктивована в загадках), О. Селіванової, О. Тимченко, У. Пепічелло, Т. Гріна, А. Дандиса, А. Тейлора (семантика загадок).

Мета статті – схарактеризувати антропоцентричні кореляції вербалізованого в українських та англійських загадках образу СОНЦЯ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антропоцентричне кодування природного світу в мові загадок просякнуте особливостями етнокультурних традицій, оскільки об'єкти порівняння людина черпала з довкілля, свого побуту. Соціокультурні замітники СОНЦЯ у зіставляваних мовних моделях світу доволі багатоманітні: назви посуду (*сито, тарілка, сир, bowl*), їжі (*паліяниця, яблуко / apple, duff, cake*), господарського начиння (*клубок, батіг, веретено, бубон, сукно, хустки, бочка / barrel, candle, towel*), одягу (*плаття, хусточка, glove*), об'єкти соціальної діяльності (*повар, прапор (корогва)*), частини будинку (*комора, ясла*) та ін.: *Ой за лісом, за пралісом золоті ясла горять* (Сонце) [4, с. 48]; *Летіло без крил, упало без ніг, варив повар без огню, іла пані без рота* (Сніг, сонце, земля) [4, с. 54]; *A tall, tall house, a candlestick of gold. Riddle it right or let it go by* (The sun) [13, с. 505]; *I washed my hands in water that never rained nor run; I dried them on a towel, which was never woven nor spun* (Dew and sun) [14, с. 71]; *I know somet'in', my fader had two duff serve de whole worl'* (Sun an' de moon) [13, с. 526]. Проаналізувавши структуру слов'янських загадок, російська дослідниця З. Волоцька доходить висновку, що неодухотворене ім'я у функції кодифікатора значно детерміноване й зумовлене ознаками загаданого денотата [2, с. 83].

Семантична мотивація питальної частини загадок про бочку зумовлена актуалізацією семи «круглий». У загадках подано різнобічний детальний опис бочки, при якому цей метафоричний аналог СОНЦЯ отримує різноманітні семантичні акценти. Приміром, адресант описує СОНЦЕ, наголошуючи на золотому вмісті (англійський варіант) чи золотому кольорі (український текст) *діжці: Little barrel of gold on a miry road* (Sun) [13, с. 497]; *За лісом-перелісом золота діжа стоїть* (Сонце) [4, с. 47]; *За лісами, за горами золота діжа кисне* (горить,